

ŽEMAIČIŲ VYSKUPO JUOZAPO MYKOLO KARPIO EPISTOLA PASTORALIS

Rugilė Pangonytė

Klaipėdos universitetas,

Daugyenės kultūros istorijos muziejus-draustinis

Anotacija

Tapęs Žemaičių vyskupu Juozapas Mykolas Karpis išleidžia Epistola pastoralis – ganytojo laišką dvasininkams ir pasauliečiams. Istoriografijoje jis žinomas tiek dėl religinių, tiek dėl etnografinių dalykų ir net liuanistams. Pagrindiniu šio straipsnio objektu jis tapo siekiant nustatyti, kokią Žemaičių vyskupiją norėjo sukurti J. M. Karpis, ir ar aktyvi jo politinė veikla galėjo turėti įtakos šiam procesui. Įvade glaustai supažindinama su ganytojiško laiško sąvoka, jos atsiradimu, pateikiami glausti pirmųjų ganytojiškų laiškų LDK aprašymai. Pirmame skyriuje pateiktos tyrimui svarbios J. M. Karpio gyvenimo detalės, kurios padeda atskleisti būsimojo vyskupo patirtį, galėjusią turėti įtakos – tiesioginės ir netiesioginės – laiško kūrimui. Antrame skyriuje ir jo poskyriuose supažindinama su ganytojiškame laiške aprašomomis kai kuriomis bendruomenėmis ir problemomis, kurios atskleidžia ne tik tuometinę Žemaičių vyskupystės padėtį, bet ir J. M. Karpio siekiamybę šioje diecezijoje. PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Juozapas Mykolas Karpis, ganytojiškas laiškas, epistola pastoralis, Konstantinas Kazimieras Bžostovskis, Žemaičių vyskupas, Žemaičių vyskupija, XVIII amžius.

Abstract

When Juozapas Mykolas Karpis became bishop of Samogitia, he published Epistola pastoralis – pastoral letter for clergy and seculars. In historiography it is known for its religious and ethnographical things and even to specialists in Lithuanian philology. However, it becomes the main object of this article because of the purpose to settle what kind of Samogitian diocese he wanted to create and how many influences for this process had his political activity. In the preface shortly introduced the concept of pastoral letter and its origin. Also, is given short descriptions of first pastoral letters in Grand Duchy of Lithuania. In the first section introduced J. M. Karpis life details needed for the research. It helps to reveal future bishop experience, which could have influence, direct and indirect, for letters creation. In the second section and its subsections introduced some communities and problems descriptive in pastoral letter; through which reveals not even Samogitian episcopate situation, but and J. M. Karpis purposes in this diocese.

KEYWORDS: Jozaphat Michal Karp, pastoral letter; Constantinus Casimirus Brzostowski, Bishop of Samogitia, episcopate of Samogitia, XVIII century.

Įvadas

Aukščiausias Katalikų Bažnyčios pareigūnas LDK buvo vyskupas. Nors jis buvo Bažnyčios hierarchas, kartu tapdavo ir Abiejų Tautų Respublikos Senato pareigūnu: vyskupai užėmė pirmųjų senatorių gretas ir taip būdavo tiesiogiai įtraukiami į valstybės valdymą. Senatoriaus niekas nepavaduodavo ir jo balso Seime ar Senate niekas negalėjo pakeisti. Kadangi vyskupo postas turėjo didelę politinę reikšmę, jo siekė žymiausi to meto didikai ir bajorai. Politinėje veikloje vyskupai galėjo veikti savo nuožiūra, todėl įsitvirtinimas kaip valstybės pareigūno priklausė nuo jų pačių. Būtent valstybinė šio posto pusė lėmė vyskupų supasaulėjimo krizę. Vyskupai ir kiti aukštesni dvasininkai per daug įsitraukė į politinę veiklą ir ginčus su oponentais, taip gerokai apleisdami tiesioginį ganytojišką darbą. Bažnytinė ir valstybinė veikla buvo visiškai persipynusios. Iš čia kilo ir vyskupo-senatoriaus tipas, kai vyskupystė buvo suvokiama beneficijų sistemos kontekste, laikyta pagrįstu atlygiu už ištikimą tarnybą valdovui ir valstybei (Jovaiša, 2001, p. 765). Šviečiamojo amžiaus pradžioje išryškėja vyskupo ganytojo, reziduojančio savo vyskupijoje ir besirūpinančio savo kaimenės išganymu bei jų žemiško gyvenimo vargais, tipas (Jovaiša, 2001, p. 766).

Vyraujant vyskupo-senatoriaus tipui, kentėjo ganytojiška vyskupų veikla: retėjo vyskupijų vizitavimas, vizitai *ad limina* ir sinodų šaukimas. Vietoj pastarųjų imta rašyti plačius programinius *epistolae pastorales* – ganytojiškus laiškus (Jovaiša, 2006, p. 276–277), kurie tapo vyskupų ganytojiškos veiklos akcentu.

Ganytojiškas laiškas (lot. *epistola pastoralis*) – oficialus vyskupo, arkivyskupo, arkivyskupo metropolito laiškas, adresuotas katalikų dvasininkijai, pasauliečiams, eiliniams tikintiesiems arba drauge kunigams ir tikintiesiems bei visiems geros valios žmonėms, kurį paprastai sudaro instrukcija, paguoda, direktyvos, kaip elgtis tam tikromis aplinkybėmis. Šiuose laiškuose atkreipiamas dėmesys į krikščioniškąją doktriną, pamaldas ir papročius. Jie rašomi ir didžiųjų švenčių progomis, norint pasveikinti tikinčiuosius arba reaguojant į kokį nors visuomeninį ar politinį įvykį, siekiant sielovadinių, moralės ugdymo tikslų. Gali būti skelbiami ir gyvu žodžiu iš bažnyčios sakytos ar platinami kaip spaudiniai.

Pirmą kartą žodis *ganytojiškas* (angl. *pastoral*) pritaikytas trims apaštalo Pauliaus laiškam (angl. *pastoral epistles*). 1270 m. dominikonų teologas Tomas Akviniėtis pirmąjį laišką Timotiejui laikė iš esmės ganytojiška taisykle. Praėjus ne vienam šimtmečiui XVIII a. pradžioje žodį *ganytojiškas* minėtai laiškų grupei apibūdinti pavartojo mokslininkas D. N. Berdot 1703 metais pavadinęs juos *ganytojiškais laiškais* (angl. *pastoral letter*). Istoriografijoje šis mokslininkas laikomas termino *ganytojiškas laiškas* pradininku. Vis dėlto šį pavadinimą išpopuliarino vokiečių mokslininkas Paulas Antonas 1726 m. Nors, teologo Donaldo Guthrie teigimu, toks įvardijimas yra neteisingas, nes apaštalo laišakai nenagrinėja ganytojiškų pareigų sielovados požiūriu. Vis dėlto pavadinimas prigijo ir tiko vyskupų rašomiems laiškam (angl. *pastoral letter*).

Lietuvoje terminas įvairavo. Be *epistola pastoralis* ir *ganytojiško laiško* pavadinimų, dar vartoti terminai: *vyskupo gromatos*, *ganytojiškos gromatos*, *blaiybės gromatos*, *pastoraciniai laišakai*, *ganytojiniai laišakai* ir *aplinkraščiai*. *Ganytojiškų laiškų* terminą istoriografijoje įtvirtinti daugiausia padėjo Vaclovas Biržiška (1884–1956) (*Ganytojiški laišakai*, 2005, p. 6).

Šiais laikais vyskupai savo vadovavimo laikotarpiu tokių laiškų parašo nemažai. Perbėgę per amžius, pamatytume, kaip kito jų skaičius, pavyzdžiui, Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas (1875–1958) parengė daugiau kaip 50 ganytojiškų laiškų, Motiejus Valančius (1801–1875) – 35 (vien blaiybės sąjūdžiui skleisti parašė 19 ganytojiškų laiškų), tuo tarpu XVIII a. ir XVII a. II pusėje vyskupai parašydavo tik po vieną ganytojišką laišką. Vis dėlto yra didelis skirtumas tarp XVII–XVIII a. ir XIX–XXI a. laiškų. Pastarieji dėl savo apimties iš tiesų panašūs į laiškus, tuo tarpu ankstesnieji labiau primena knygas.

Ganytojiški laišakai buvo nauja pastoracinės ir moralinės teologijos ar liturgijos skelbimo forma, kuri nuo XVI a. pradžios dažnai papildydavo diecezinis sinodus (Vaitkevičiūtė, 2013, p. 223). Tačiau XVII a. viduryje – XVIII a. pradžioje susilpnėjęs Katalikų Bažnyčios vyskupų uolumui, sinodus pakeitė ganytojiški laišakai. Jie gvildeno tas pačias problemas ir buvo tos pačios struktūros, kaip ir sinodo nutarimai. Tačiau, manoma, kad rezultatas buvo menkesnis, nes sinoduose dvasininkai daugiau ar mažiau dalyvaudavo aktyviai, tuo tarpu laišakai juos pavertė tiesiog pasyviais gavėjais (Hołodok, 1983, s. 201).

Pirmasis ganytojiškas laiškas LDK parašytas 1682 m. Vilniaus vyskupo Mikalojaus Stepono Paco (1623–1684)¹. Jis parengtas, remiantis Gratianapolio vyskupo, Vilniaus arkidiakono Mikalojaus Slupsko (1615–1691) atliktos diecezijos vizitacijos 1674–1677 m. aktais. Ganytojiškas laiškas buvo skirtas Vilniaus vyskupijos dvasininkams. Vilniaus vyskupas rekomendavo laišką visiems dvasininkams, siūlė juo remtis parapijose atliekant pastoracinę veiklą. Laiške buvo 113 aiškių, glaustų ir paprastų punktų, kuriuose aptariamas sakramentų teikimas, kultas, Dievo žodžio skelbimas, dvasininkų pareigos ir jų gyvenimas (Hołodok, 1983, s. 205).

Antrąjį laišką po dvidešimt aštuonerių metų, 1710-aisiais, parengė kitas Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis (1644–1722)². Vyskupas rėmėsi Tridento susirinkimo nutarimais, ne vienu Romos kongregacijos sprendimu, citavo sinodines arkivyskupo Carolus Barromeus (1538–1584) nuostatas, Ugento vyskupo Agostinho Barbosa (1589–1649), P. Laymano ir kitų traktatus. Laiškas padalintas į 19 skyrių, kuriuose aiškinama apie sakramentų teikimą, daug vietos skiriama šv. Mišioms, pirmą kartą paskelbta parapijos tvarka tarnaujant Dievui sekmadieniais ir šventadieniais, rašoma apie Dievo žodžio skelbimą, procesijas, švenčių šventimą, ganytojų darbą ir gyvenimą, raginant stengtis. Teigiama, kad laiškas savo turiniu ir problemų aptarimo pobūdžiu panašus į pastoracinį Gniezno arkivyskupo Bernardo Maciejowskio laišką. Vilniaus vyskupas laišką išleido kartu su sinodo nutarimais, jis yra kaip antroji leidinio dalis, kuri apima 64 puslapius.

Trečią ganytojišką laišką po panašios dvidešimt septynerių metų pertraukos parašė jau nebe Vilniaus, bet Žemaičių vyskupas Juozapas Mykolas Karpis (1679–1739 m.)³, priskiriamas vieniems iš uolesnių vyskupijų ganytojų (Jo-

¹ Modus et Ordo Boni Regiminis In Dioecesis Vilnensem Introducendi Sancitus et ex Mandato Illustrissimi Reverendissimi, et Excelentissimi Domini D. Nicolai Stephani Pac Episcopi Praeconisati et Administratoris Ecclesiae et Episcopatus Vilnensis. Traditus Typo. Anno 1682 Die 13. Februarii. Vilnae. Typis Academicis Soc: Jesu.

² Epistola pastoralis Impressa Vilnae, Typis Universitatis Soc: JESU. Anno Domini 1710.

³ Epistola Pastoralis ad Clerum dioecesis Samogitiensis, ex Mandato Illustrissimi Excellentissimi ac Reverendissimi Domini, D. Josaphati Michaelis Karp, Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopi Samogitiensis Edita et Impressa Anno Domini 1737. Vilnae Typis Academicis Societatis Jesu.

vaiša, 2006, p. 277), nes, nors aktyviai veikė politikoje, pareigingai vykdė ir savo pareigas. Per trumpą trejų metų vyskupavimo laikotarpį, kurio metu pasižymėjo kaip aktyvus vyskupas, jis parašė išsamų ganytojišką laišką, kartu su Vilniaus vyskupu nustatė Žemaičių ir Vilniaus vyskupijų ribas bei atliko vyskupijos vizitaciją. J. M. Karpio laiškas platesnis nei jo pirmtakų – per gana trumpą laiką parašyta 130 puslapių ir 24 skyriai. Popiežius Klemensas XII jo nominaciją patvirtino 1736 m. lapkričio 19 d., o 1737 m. vasario 23 d. atvykęs į Varnius paskelbė ganytojišką laišką, kuris iš tiesų atskleidžia J. M. Karpio erudiciją ir jo amžininkų taip pabrėžiamą išsimokslinimą. Istoriografijoje atskleidžiama nemažai pozicijų, kuriomis rėmėsi ir kurias citavo vyskupas. Šalia rašytinių šaltinių jis pateikė ir kasdienio gyvenimo faktų. Todėl laiškas atkreipė ne tik Katalikų Bažnyčios istorikų, bet ir etnografų bei lituanistų dėmesį. Iš tiesų pastoraciniai laišakai talpina labai daug informacijos apie aprašomojo laikotarpio gyvenimą, tad šio straipsnio pagrindinis objektas yra Žemaičių vyskupo J. M. Karpio ganytojiškas laiškas.

Vis dėlto, nors J. M. Karpis uoliai vykdė savo bažnytines pareigas ir į istoriją įėjo kaip Žemaičių vyskupas, šaltiniai atskleidžia, kad jis visą gyvenimą aktyviai dalyvavo valstybės politikoje šalia tokių asmenų kaip Lenkijos–Lietuvos valstybės valdovas ir LDK kancleris. Buvimas šalia šių asmenų leido įgyti patirties, kuri neišvengiamai formavo vyskupo charakterį, požiūrį, vertybes, nuostatas. Kadangi istoriografiniai duomenys J. M. Karpį atskleidžia kaip labai pareigingą ir atsakingą, tai reiškia įsigilinusį į savo veiklą, įdomu, kiek politinių niuansų pastebėjimas turėjo įtakos jo požiūriui į valstybę, kokias formavo politines nuostatas. Todėl šio tyrimo tikslas – nustatyti, kokią Žemaičių vyskupystę jis norėjo sukurti ir kiek šiam procesui įtakos turėjo šalia vykdyta politinė veikla. Išsikeltas tikslas neišvengiamai verčia pažvelgti į J. M. Karpio gyvenimą iki vyskupo pareigų, taip pat pamėginti nustatyti, kuriam vyskupo tipui galėtume jį priskirti.

Pagrindinis šio tyrimo šaltinis – Žemaičių vyskupo ganytojiškas laiškas – istoriografijai žinomas. Nors pats laiškas išsamiai neanalizuotas, ne viename tyrime, kur nagrinėjami senoviniai papročiai, aptiksime nuorodą į J. M. Karpio *Epistola pastoralis* arba jo fragmentus: Jonas Basanavičius rėmėsi šiuo laišku rašydamas apie laidojimo papročius, Juozas Jurginis, Ingė

Lukšaitė ir Rimantas Jasas naudojosi laiško fragmentu rašydami apie ragana-vimą, Magda Teter rėmėsi juo nagrinėdama katalikų ir žydų santykius, Liepa Gričiūtė-Švėrebienė – siekdama atskleisti iškilmingą procesiją, kuria buvo pasitinkamas vizituojantis vyskupas. Kaip nurodo Norbertas Vėlius, „laiškas yra svarbus dokumentas XVIII amžiaus mitinei pasaulėjautai nušviesti“ (Bal-tų religijos ir mitologijos šaltiniai, 2005, p. 127). Skirtingai nuo pirmtakų ra-šytų laiškų, 2013 metais išleista J. M. Karpio ganytojiško laiško faksimilė su teksto anotacijomis lietuvių kalba lengvai prieinama visuomenei ir tyrėjams.

1. Keletas Juozapo Mykolo Karpio biografinių detalių

Su išlygomis J. M. Karpio gyvenimą galima padalinti į du etapus: pirmo-joje savo gyvenimo pusėje jis aktyviai veikė valstybės politikoje, antrojoje – užsiėmė dvasine veikla. Su išlygomis, nes abi šios sritys ėjo lygiagrečiai, tik vienu gyvenimo laikotarpiu buvo ryškesnė viena sritis, kitu – kita. Politinę karjerą pradėjo LDK kanclerio Karolio Stanislovo Radvilos dvare kaip jo klientas ir sekretorius. Vėliau jis tapo Lenkijos–Lietuvos valstybės valdovo Stanislovo Leščinskio sekretoriumi, pavaduodavo ir kanclerio pareigas ėjusį K. S. Radvilą. Būdamas šalia šių asmenybių J. M. Karpis stebėjo įvairius įvykius, kartu dalyvavo valstybės politikoje. Kadangi dalyvavo šių asmenybių politiniuose verpetuose, J. M. Karpis žinojo apie vienos ar kitos pusės kari-nius veiksmus, tų veiksmų niokojamas vietas bei jose esančių žmonių padėtį, karalių judėjimą, rezidavimą, kai kuriuos sprendžiamus klausimus ir priimtus sprendimus, kokie didikai kokių pareigų siekė ir kieno užtarimą bandė gauti, kaip ir kokiomis sąlygomis bendradarbiauta.

Būdamas 37 metų amžiaus J. M. Karpis pradėjo studijuoti teologiją Vil-niaus akademijoje. 1719 m. išventintas į kunigus Varšuvos misionierių se-minarijoje. Ilgainiui jis įgijo vis daugiau bažnytinių pareigų. Pirmiausia tapo Trakų klebonu. Vėliau, kaip atskleidžia asmeninė J. M. Karpio korespon-dencija, artimi ryšiai su Vilniaus vyskupu K. K. Bžostovskiu 1720 m. liepą jam padėjo gauti Vilniaus kanauninko pareigas. O po dvejų metų, pavasa-rį, Vilniaus vyskupas perleido jam savo vietą Kapitulos kolegijoje. 1723 m. balandžio 20 d., remiantis Vilniaus kapitulos posėdžio protokolais, jis tapo

prelatu kustodu. Dar po metų pradėjo eiti LDK sekretoriaus pareigas. Kaip matyti, iš pradžių J. M. Karpio bažnytinės pareigos buvo sutelktos Vilniaus vyskupijoje. Be to, 1722 m. Vilniaus vyskupo rašytas laiškas kanauninkui J. M. Karpiui atskleidžia, kad jis jį buvo paskyręs savo įgaliotiniu vizituoti Vilniaus vyskupiją ir teikti ataskaitas apie visus su ja susijusius dalykus. Tad akivaizdu, kad kai kurių vyskupavimo įgūdžių J. M. Karpis įgijo praėjus tik keleriems metams nuo išventinimo į kunigus.

1735 m. gruodžio 7 d. mirė Žemaičių vyskupas Aleksandras Mikalojus Gorainis (Horainis). Kaip nurodo Liudas Jovaiša, tiesiausias kelias į vyskupo sostą buvo per valdovo dvarą ir kanceliariją. Paprastai valdovas rinkdavosi vyskopus iš pažįstamų kunigų. Jam buvo svarbu, kad senatorius būtų lojalus ir remtų jo politiką. Vilniaus vyskupas Mykolas Jonas Zenkavičius įtikino Lenkijos–Lietuvos valdovą Augustą III, kad šis Žemaičių vyskupu paskirtų J. M. Karpį. 1736 m. sausio 19 d. Augustas III paskelbė J. M. Karpį Žemaičių vyskupu. Nominuodamas vyskupu, kartu jį skyrė ir valstybės pareigūnu, kas galėtų rodyti ir tam tikrą valdovo pasitikėjimą. Įdomi detalė, nors visą laiką palaikė Stanislovą I ir buvo Augusto II opozicijoje, į šias pareigas jį paskyrė būtent pastarojo sūnus. Tų pačių metų Konvokaciniame seime jis jau dalyvavo kaip vienas iš senatorių ir pasirašė Augusto III pusėje kaip Žemaičių vyskupas nominantas. Popiežius Klemensas XII nominaciją patvirtino tų pačių metų lapkričio 19 d. Konsekruotas Vilniaus katedroje 1737 m. sausio 27 d. arba vasario 7 d. Į Varnius atvyko vasario 23 d.

Istoriografijoje apie J. M. Karpio kandidatavimą į Žemaičių vyskopus informacijos nėra. Taip išsipildė senas noras ar tai buvo kryptingai siektas tikslas, kol kas nežinoma. Tačiau Vilniaus vyskupo K. K. Bžostovskio laiškuose J. M. Karpiui atsiskleidžia pastarojo nepasitikėjimas savo jėgomis kandidatuojant į daug paprastesnes kanauninko pareigas. Laiškuose jaučiama stipri Vilniaus vyskupo parama ir paskatinimas siekti kanauninko pareigų. Vis dėlto eilutė ganytojiškame laiške leidžia daryti prielaidą, kad jis siekė vyskupo sosto: „...dar prieš paskyrimą į Žemaičių vyskupiją viešai skelbė, kad rūpinsis Dievo namų puošimu“ (Bončkutė, 2013, p. 176). Ir 1720 m. rašytas Vilniaus vyskupo K. K. Bžostovskio laiškas atskleidžia, kad dėl J. M. Karpio turėjo

didelių planų. Jis rašo, kad kanauninko pareigos tik pradžia, reikia ruošti aukštoms pareigoms.

Asmeninės J. M. Karpio korespondencijos analizė leidžia teigti, kad nemažai vyskupijos valdymo patirties ir žinių įgijo iš Vilniaus vyskupo. Susiformavusi susirašinėjimo forma ir kai kurių emocinių būsenų atskleidimas rodo, kad jiedu palaikė labai artimus ryšius. Laiškai atskleidžia ir tai, kad juos siejo ir bendra veikla, ypač politinė. Su Vilniaus vyskupu J. M. Karpis susipažino dar savo politinės karjeros pradžioje. Tikslūs jų pažinties metai ir aplinkybės nežinomi, tačiau jau 1704 m. jis perdavinėdavo K. K. Bžostovskio atsiųstas naujienas K. S. Radvilai. Po pastarojo mirties jų ryšys nenutrūko ir tęsėsi iki pat K. K. Bžostovskio mirties 1722 m. Jų ilgas tarpusavio bendradarbiavimas truko beveik 20 metų. Kaip minėta, K. K. Bžostovskis padėjo J. M. Karpiui siekti bažnytinių pareigų, tad akivaizdu, kad jam buvo svarbus asmuo, padėjęs siekti bažnytinės karjeros.

Siekti karjeros – gauti senatoriaus lygio pareigas, padėjo ir Vilniaus vyskupas M. J. Zenkavičius. Šaltiniai atskleidžia, kad 1722 m. jiedu jau bendravo. Tuo metu M. J. Zenkavičius buvo Žemaitijos sufraganas, o J. M. Karpis – Vilniaus kanauninkas. Laiškuose užsimenama tiek apie aukštus valstybės pareigūnus, tiek apie bažnytinius reikalus. Istoriografijoje informacijos apie judviejų pažintį ir bendradarbiavimą dvasiniais reikalais iki paskyrimo į Žemaičių vyskopus nėra. Tik žinoma, kad Vilniaus vyskupą M. J. Zenkavičių su J. M. Karpiu 1733–1736 metų laikotarpiu siejo politiniai interesai. Vilniaus vyskupas ir J. M. Karpis priklausė tai pačiai Stanislovo Leščinskio stovyklai. Žinoma ir apie judviejų aktyvų dalyvavimą LDK generalinės konfederacijos veikloje. Taigi ir vėl matome bendrus politinius aspektus.

2. Epistola pastoralis

Konsekracijos į Žemaičių vyskopus metais jis paskelbė platų ir gana daug dėmesio sulaukusį ganytojišką laišką. Natūralu, kad norint parašyti laišką–nurodymą vyskupijos kunigams, pirmiausiai reikėjo gerai žinoti diecezijos padėtį. Tačiau J. M. Karpis Žemaičių vyskupiją vizitavo tik vieną kartą ir jau paskelbęs ganytojišką laišką. Be to, kaip minėta, jo pagrindinis darbas buvo

Vilniaus vyskupijoje. Tačiau tai, kad jo gimtieji namai ir keletas valstybinių pareigų buvo Žemaičių vyskupijoje, galbūt jam leido susipažinti su pradėta valdyti diecezija. Be abejo, įtakos turėjo ir 17 metų dirbtas dvasininko darbas – bendravimas, bendradarbiavimas, dalijimasis patirtimi ir naujienomis su kitais dvasininkais. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos buvo gana artimos, nes mirus Žemaičių vyskupui A. M. Gorainiui būtent Vilniaus vyskupija rūpinosi naujo vyskupo paskyrimu (Valančius, 1972, p. 156). Tikėtina, kad informacijos apie parapijų būklę jis surado vyskupijos kurijoje ir archyve. Susipažino su vyskupijos kapitulos aktais, ankstesnių vyskupų vizitacijų aktais ir kita medžiaga. Ir nors, atrodytų, pirmiausia reikėtų atlikti vizitaciją ir tik tada, pamačius realią situaciją, aprašyti esamas problemas bei pateikti galimus jų sprendimo būdus, Žemaičių vyskupui atrodė kitaip. Pirmiausia paskelbtas ganytojiškas laiškas, tik tada atlikta vizitacija, nes, jo manymu, vizituoti būtina, siekiant pagerinti bažnyčių valdymą ir panagrinėti, kurios valdymo priemonės buvo naudingos ir kodėl. Akivaizdu, kad J. M. Karpis turėjo rimtų ketinimų reformuoti Žemaičių vyskupiją.

Be abejo, pastoracinio laiško autorius turėjo būti įžvalgas ir gebėti išskirti pagrindines tokios didelės teritorijos problemas. Primename, kad J. M. Karpis Vilniaus universitete mokėsi filosofijos ir teologijos, todėl gana dažnai šalia Bažnyčios hierarcho vardo istoriografijoje aptiksime teiginių apie jo išsilavinimą ir pamaldumą. Tai tarsi raktiniai žodžiai apie J. M. Karpį, įamžinti nutapytame vyskupo portrete. Jo įžvalgas ypač vertino Vilniaus vyskupas K. K. Bžostovskis. Jis visada laukdavo J. M. Karpio komentarų apie vienus ar kitus jiems svarbius įvykius ir net papriekaištaudavo jų neradęs laiške. Parašydavo laukšias jų kitame. J. M. Karpio erudicija atsiskleidžia ir ganytojiškame laiške. Čia ne viena nuostata ar reikalavimas pagrįstas bažnytiniais įstatymais ir nutarimais, kurie buvo priimti XVI–XVII a. Laiške cituojamas popiežiaus Grigaliaus XIII 1573 m. raštas ir 1581 m. bulė, remiamasi popiežiaus Leono X privilegijomis ir Klemenso XI bule, jau minėto arkivyskupo C. Barromeus kalba apie šv. Mišias pirmajame Milano kunigų susirinkime. Be to, remiamasi Tridento susirinkimo (1545–1563) nuostatomis, 1636 m. Žemaičių vyskupijos sinodo nutarimais, 1619 m. Vyskupų kongregacijos ir vyskupų susirinkimų nutarimais (1585, 1587 ir 1617 m.). Netruksta ir šventų-

jų citatų, citatų iš apaštalų laiškų, Evangelijos ir Bažnyčios tėvų pasisakymų. Jo manymu, iš pasirinktų šaltinių į pastoracinį laišką jis sudėjo tinkamiausias idėjas Žemaičių vyskupijai.

Ganytojiškame laiške atsiskleidžia ir J. M. Karpio politinės karjeros patirtis. Ne vienas reikalavimas ar nuoroda pagrindžiami įvairiais valstybiniais statutais ar įstatymų rinkiniais: Lenkijos karalystės valdovų Kazimiero, Žygimanto, Vladislavo statutais, dviem valdovo Jono Kazimiero nutarimais (1659, 1663 m.). Vyskupas valstybinius įstatymus dvasininkams patarė skelbti viešai, kad parapijiečiai juos žinotų ir jų laikytųsi. Čia akivaizdi bažnytinių ir valstybinių įstatymų derinimo idėja. Laiške dvejų skirtingų valdžių įstatymai tarsi papildo vienas kitą. Be to, dvasinių įstatymų pagrindimas valstybiniais turėjo suteikti įtaigumo ir įtikinti laikytis nurodymų.

Ganytojiško laiško turinį didžiąja dalimi lėmė Bažnyčios reikalavimai ir nutarimai, kuriais remdamasis vyskupas bandė diecezijoje sukurti sektiną dvasinio gyvenimo modelį. Tačiau šis modelis buvo kuriamas remiantis ir asmeninėmis J. M. Karpio nuostatomis, siekiant įvesti, kaip jam atrodė, geriausią tvarką Žemaičių diecezijoje, nes jis yra susirūpinęs jos padėtimi. Ganytojiško laiško dvidešimt keturiuose skyriuose aptartos svarbiausios XVIII a. krašto problemos: žydų situacija, kitos konfesijos, raganavimas, vienuolynai, dvasininko pareigos ir drausmė, sakramentų teikimas, atskyrimas nuo bažnyčios, apeigų tvarka, mokyklų ir mokymo pobūdis, senųjų papročių gajumas ir kova su jais. Šiame laiške galima atsekti ne tik senuosius žemaičių papročius, kuo labiausiai ir garsėja šis laiškas, bet ir problemas, su kuriomis tuo metu susidurta Žemaičių vyskupijoje, bei galimus jų sprendimo būdus. Ganytojiškas laiškas iš esmės skirtas įvairaus rango dvasininkams: Žemaičių diecezijos vyriausiesiems prelatams, dekanams, klebonams, administratoriams, vikarams, monsinjorams, altaristoms, vienuoliams ir kitiems kulto tarnams, nuo kurių priklausė sėkminga vyskupijos raida bei ganomųjų sielovada. Todėl pastoraciniame laiške daug dėmesio skiriama ne tiek parapijiečių, kiek pačių dvasininkų vidiniam ir tiek išoriniam gyvenimui. Tad siekta, kad laiškas paplistų kuo plačiau ir jį turėtų kiekvienas Žemaičių vyskupijos dvasininkas. Kai kuriuos nurodymus kunigai turėjo prikalti prie bažnyčios durų. Laiškas parengtas lotynų kalba, tačiau kai kurios jo vietos kaip, pavyzdžiui, popie-

žiaus Klemenso XI bulė apie santykius su kitatikiais arba *Caenae domini* bulėje aprašyti atvejai apie atskyrimą nuo bažnyčios ir kt., išverstos į lenkų kalbą, kad būtų geriau suprantamos.

Viso ganytojiško laiško dėl jo plačios apimties neanalizuosime, tačiau kai kurias jame aprašytas tikslines grupes verta aptarti. Jos atskleidžia vyskupo viziją, kokia Žemaičių diecezija turėjo būti. Įdomu tai, kad Žemaičių vyskupas ganytojiškame laiške atskiru skyriumi neišskiria katalikų bendruomenės, kaip, pavyzdžiui, žydų ir evangelikų. Laiške žydams ir evangelikams pateikta daug nurodymų, kaip elgtis vienu ar kitu atveju. Tad tik remiantis kitų bendruomenių aptarimu galima atskleisti katalikų bendruomenės ypatumus ir tai, ko tikimasi iš tikinčiųjų. Daugiausia nurodymų katalikams pateikta dėl bendravimo su žydais ir kitų religijų atstovais, taip siekiant apsaugoti juos nuo paklydimo. J. M. Karpio manymu, parapijiečiai per lengvai pasiduodantys kitų konfesijų įtakai. Bendruomenė per mažai apsišvietusi tikėjimo klausimais, dėl to linkusi nuolat nusidėti. Žemaičių vyskupui nemažai dalykų kelia pasipiktinimą. Tai senųjų papročių laikymasis, kuris vadinamas moraliniu palaidumu, siekis užsidirbti pinigų nuomojant žydams smukles ar perduodant valdyti paveldėtus namus, santuokos su kitos konfesijos tikinčiaisiais, tikėjimas įvairiomis erezijomis ir t. t.

2.1. Dvasininkai

Pradėsime nuo pagrindinio pastoracinio laiško adresato – vyskupo ramsčio dvasininkų, su kurių pagalba jis vyskupijoje įveda tvarką. Ne veltui ganytojiškame laiške tiek daug nurodymų ir reikalavimų įvairių pareigybių dvasininkams ir vienuoliams. Tai leidžia pamatyti, kad dvasininkų pareigingumas labai sumenkęs ir kelių susirūpinimą. Pirmiausia žmogus, pasiryžęs tarnauti Dievui, turi atsisakyti pasaulietiško gyvenimo ir jo įpročių, išskyrus būtiniausius. Dvasininkas turi atsiduoti Dievui, bet išlikti artimas žmogui ir jo bėdoms. Laiške gana smulkiai aprašoma, kaip dvasininkas turi atrodyti, koks turėtų būti jo gyvenimo būdas, nes dėl savo tarnybinės padėties jis visų matomas, todėl turi būti sektinas pavyzdys. Jo išvaizda, maneros, eisena, kalba ir kiti veiksmai turi rodyti religinio paklusnumo pavyzdį, nes kiekvienas klie-

rikas, kunigas, klebonas ar kitas dvasininkas atstovauja visai dvasininkijai, kurią žmonės turi gerbti. Tad Žemaičių vyskupas ragina juos prisiiinti atsakomybę ir savo einamas pareigas atlikti pareigingiau.

Vyskupo laiškas atskleidžia, kad XVIII a. pirmojoje pusėje Bažnyčiai trūko išsilavinusių dvasininkų. Jis nurodo, kad, norint tapti bažnyčios tarnautoju, būtina turėti tikėjimo pagrindus, mokėti skaityti, rašyti ir suprasti lotynų kalbą, kad galėtų tinkamai apginti religijos ir Bažnyčios tiesas. Bažnyčios tarnai turi būti atidžiai atrenkami, nes jų apsileidimas pražudo tikinčiųjų sielas. Laiške kalbama ir apie tai, kad dvasininkai dėl pinigų linkę nematyti tam tikrų dalykų ar net peržengti kai kurias ribas. Pavyzdžiui, nepasidomi būsimos santuokos teisėtumu arba užima daugiau nei vieną bažnytinę pareigybę be Apaštalų sosto patvirtinimo. Be to, vyskupas pastebi, kad klebonai ima per didelius mokesčius už laidojimą pašventintose kapinėse. To pasekmė – žmonės laidoja artimuosius laukuose arba kitose nešventintose vietose. Taigi J. M. Karpis savotiškai kaltina dvasininkus tuo, kad kartais netinkamas jų elgesys atitolina parapijiečius nuo Bažnyčios. Kunigai raginami rūpestingai ir laikydamiesi įstatymo suteikti visus sakramentus, nuolat domėtis naujais nutarimais, vyskupų raštais ir juos platinti savo parapijoje bei skelbti iš sakyklos.

Ganytojiškame laiške J. M. Karpis pastebi, kad kunigai mažai tvarko Bažnyčios ir žmonių reikalus, nesirūpina tikro mokslo sklaida. Tad jie raginami lankyti savo parapijiečius, juos šviesti ir aiškinti tikėjimo tiesas. Skelbiant Dievo žodį siūloma atsižvelgti į klausytojus, prisitaikyti ir kalbėti jiems suprantamais žodžiais. Jo manymu, Bažnyčios tarnai turi lengvinti vargšų nusidėjėlių gyvenimą, o ne jį sunkinti. Jie turi jausti Dievo gailestingumą. Žiūrėti, kad žmonės širdimi linktų prie tikėjimo dalykų, o ne puikuotųsi išoriniu pamaldumu ir dievobaimingumu. Be to, kunigams nurodoma prižiūrėti ir puošti bažnyčias, pasitelkus globėjų ir parapijiečių pagalbą.

Vyskupo ganytojiškame laiške atsiskleidžia ankstesnių tyrėjų jau pastebėtas prastas dvasininkų pareigų atlikimas. Jis kėlė dvasininkams aukštus reikalavimus, kartu priminė tai, ką dvasininkas privalo vykdyti. Primena, kad dvasininkas yra tas būtinas tarpininkas tarp žmogaus ir Bažnyčios. Svarbus pastebėjimas: nedirbdamas vidinio darbo su savimi, netobulėdamas ganytojas tinkamai neatliks savo pareigų.

2.2. Raganavimas

Didelės pagalbos iš dvasininkų tikėtasi sprendžiant problemas, susijusias su raganavimu. XVII a. ir XVIII a. pirmojoje pusėje LDK iškelta daugiausia bylų, kuriose raganos ir raganiai nubausti mirties bausme (Jurginis, Lukšaitė, 2005, p. 216). XVIII a. pr. Katalikų Bažnyčios dvasininkai dėjo pastangas, siekdami riboti susidorojimą su tariamomis raganomis ir raganiais bei perimti jų bylas iš pasaulietinių teismų. Žemaičių vyskupas negalėjo šios temos neaptarti vien jau todėl, kad absoliuti dauguma raganavimo bylų pradėta Žemaitijoje (Beresnevičius, Čaplinskas, 2001, p. 559). Jis domėjosi būtent kankinimais ir nuteisimo procesais. J. M. Karpis, nagrinėdamas šią problemą, nesivaržė Žemaičių diecezijos didikų, kurie susiję su kankinimais ir žudymais, vadinti neišsilavinusiais ir besielgiančiais neteisėtai, žudant nekaltas moteris ar vyrus. Jis nurodo, kad tokie nusikaltimai, kaip magija, prietarai, burtai ir kiti panašūs dalykai, nustatomi Dvasinio teismo remiantis Kano­nų teise ir 1543 m. Karaliaus statutu. Tad šį procesą į savo rankas perima Dvasinis teismas, kuris ir tirs tokios veiklos aplinkybes. Ketinama užkirsti kelią savivaliavimui patiems teisti tokius asmenis ne tik imantis rimtų teisinių veiksmų, bet ir nesuteikiant sakramentų pavojaus ar mirties akivaizdoje.

2.3. Evangelikai

Kita aktuali aptariamo laikotarpio problema – kova su eretikais. Taip Žemaičių vyskupas vadina evangelikus. Jis nurodo, kad kovoti su erezija labai sunku, todėl visais įmanomais būdais reikia jos neišleisti, o įsileidus, kuo greičiau išvyti. Jis akcentuoja, kad evangelikai užėmė daugelį parapinių bažnyčių ir Žemaičių diecezijoje bei melu į savo pusę prisiviliojo ne vieną sielą.

Vyskupas J. M. Karpis laiške nurodo, ko reikėtų imtis, kad evangelikų tikėjimui būtų užkirstas kelias. Kai kurie punktai nukreipti į draudimus svarbiausiuose žmogaus gyvenimo etapuose, kaip krikštas ir santuoka. Krikštas – pats svarbiausias sakramentas, išsigelbėjimas, išlaisvinantis iš pirmosios nuodėmės. Todėl nė vienas iš krikšto tėvų negali būti evangelikas, nes jų pagrindinė pareiga – mokyti katalikų tikėjimo tiesų.

Katalikų ir evangelikų santuokos taip pat nėra sveikintinas dalykas. Nurodoma niekam nedalyvauti tokiose vestuvėse ir trukdyti kitiems dalyvauti. O apie jas sužinojus siūloma pranešti vyskupui ar jo administracijai, kad tam būtų sutrukdyta. Ir vėlgi tokioms santuokoms siūloma trukdyti, nes būsiami vaikai gali būti auklėjami erezijomis.

Vis dėlto į tikėjimo kelią grįžtantys evangelikai visada laukiami ir siūloma juos apsupti dėmesiu bei suteikti visokeriopą pagalbą. Tačiau toks religinis atsimetimas nelieka be pasekmių. Buvęs evangelikas negali tapti vienuoliu. Nors ganytojiškame laiške bendra pozicija dėl evangelikų problemos siek tiek švelnesnė nei dėl žydų, kovai su ja taip pat pasitelkiami valstybiniai įstatymai – Lenkijos karalystės ir LDK nutarimai.

J. M. Karpis atkreipia dėmesį, kad katalikų tikėjimui ypač svarbūs vaikai, taigi nuo mažų dienų reikia diegti katalikų tikėjimo tiesas. Be to, išsisknijęs katalikų tikėjimas nuo mažens mažina tikinčiojo praradimo riziką. Bet grįžtantieji visada laukiami.

2.4. Žydai

Dėl stiprios judofobinės nuotaikos, persekiojančios parapijiečius, vyskupas ganytojiškame laiške neišvengiamai turėjo aptarti krikščionių gyvenimą su žydais diecezijoje. Nors, jo nuomone, žydai patys kalti dėl savo padėties, pastebi, kad prie to prisideda ir įvairūs prietariai. Vis dėlto Bažnyčios hierarchas buvo gana griežtas žydų atžvilgiu. Akivaizdu, kad jis siekė išlaikyti atskirtį tarp žydų ir krikščionių. Ir to priežastis – ne tik jų suktybės, bet ir kalbos, kenkiančios krikščionių tikėjimui. Be to, atsiskyrimas padėtų lengviau išlaikyti tvarką. Todėl siūloma nuo jų atsiriboti. Pateikta nemažai draudimų, tokių kaip nešvesti kartu švenčių, nevalgyti, negerti, nešvesti žydų vestuvių ir nešokti, bet stebėti jų veiklą ir apie nederamus ar įtartinus veiksmus pranešti vyskupijai ar kurijai. Ir tai ne tik religinio pobūdžio rekomendacija. Šie nurodymai pagrįsti valstybiniais įstatymais, kuriuose reguliuojami krikščionių ir žydų santykiai. Šie įstatymai, J. M. Karpio nurodymu, turėjo būti išplatinti, kad jų galėtų laikytis abi pusės.

Nemažai dėmesio laiške skiriama naujakrikštams žydams. Juos raginama globoti net tik dvasininkams, bet ir valstybiniams pareigūnams. Laiške

nurodoma, kad naujakrikštus reikia apsupti dėmesiu ir stengtis, kad jie kuo mažiau bendrautų su žydais, taip greičiau pamirštų savo žydišką kilmę. Ap-sikrikštijusius žydus siūloma integruoti į bendruomenę per santuokas su ka-talikais nuo gimimo, su naujakrikštais elgtis taip, kaip su tikrais katalikais, šitaip paspartinant jų integravimąsi į visuomenę. Tad, vyskupo nuomone, naujakrištams turi būti suteikta visokeriopa pagalba.

Visais laikais sugyvenimas, santykiai su žydai buvo opi problema. Žemai-čių vyskupijoje buvo ne kitaip. Vis dėlto J. M. Karpis stengėsi sureguliuoti tarpusavio santykius griežtais draudimais, siekiant išvengti tokio pobūdžio problemų. Į katalikybę atsivertę žydai buvo ypač laukiami. Ir, nors iš laiško atrodytų, kad J. M. Karpis nemėgo žydų, tačiau 1738 m. balandžio 19 d. jis patvirtino leidimą Palangos klebonijos bažnyčiai palikti smuklę, kurioje nuo seno gyveno nuomotojas Jokūbas Izaokovičius (*Codex Mednicensis seu Samogitiae Diocesis*, 1989, p. 450). Tad negalima teigti, kad jis asmeniškai buvo prieš juos nusistatęs.

Žemaičių vyskupo J. M. Karpio ganytojiškame laiške akivaizdžiai atsi-skleidžia Šviečiamojo amžiaus idėjos. Nors katalikiškos apšvietos modelį sukūrė popiežius Benediktas XIV, šias pareigas ėjęs 1740 m., kai kurie jo nurodymai atsiskleidžia Žemaičių vyskupo pastoraciniame laiške, kuris ra-šytas 1737 m. Popiežius, pradėjęs reformuoti dvasinį ir konfesinį gyvenimą, formavo kokybiškai naujus tikinčiojo ir ganytojo tarpusavio santykius. Kle-bonas turėjo tapti artimu žmogumi, didžiausiu autoritetu ir patarėju, parapi-jos gyvenimo organizatoriumi ir jos gerovės sergėtoju. Daug dėmesio skirta parapijiečių religijos tiesų mokymui. Klebonas privalo prisitaikyti prie klau-sytojų amžiaus, mąstymo, sąlygų, mentaliteto ir išsilavinimo. Pagrindines tikėjimo tiesas aiškinti liaudžiai suprantama kalba ir savo aiškinimą vizua-lizuoti paveikslais. Atkreipiamas dėmesys ir į dvasininkų rengimo spragas, kas lemia prastą religinių tiesų mokymą. Aptartos ir laidojimo problemos, už kurias drausta imti bet koki atlygį (*Sarcevičienė*, 2010, p. 143; *Raila*). Mato-mos akivaizdžios sąsajos su J. M. Karpio Žemaičių diecezijos dvasininkams keliamais reikalavimais. Ir nors istoriografijoje, rašant apie Šviečiamąjį am-žių, labiausiai orientuojamasi į XVIII a. antrąją pusę, matyti, kad J. M. Kar-pio pastoracinį laišką jau veikė Švietimo idėjos.

Išvados

Akivaizdu, kad J. M. Karpis, dar prieš tapdamas Žemaičių vyskupu, buvo susipažinęs su vyskupijos problemomis. Į šias pareigas jis atėjo su aiškia programa, kurią paskelbė Žemaičių vyskupijos dvasininkams. Turėdamas aiškia viziją iš pat pradžių pradėjo reformuoti vyskupijos veiklą. Tai, kas jam kėlė didžiausią susirūpinimą, jis sudėjo į laišką. Išryškino svarbiausias problemas ir siekė jas išspręsti. Kartu bandė kurti vyskupo ganytojo idealą, kuris išgyveno krizę vyskupų supasaulėjimo laikotarpiu (XVII a. vid. – XVIII a. pr.). Siekiant išspręsti vyskupijos vidaus problemas, reikėjo stiprių dvasininkų, todėl jiems skiriamas didžiausias dėmesys – aukšti reikalavimai. J. M. Karpis akcentuoja darbą su žmonėmis. Visa tai susiję su tuo, kad parapijiečius reikia šviesti ir mokyti tikėjimo tiesų, o geriausiai tai gali atlikti tik gerbiamas žmogus – moralės pavyzdys. Be to, autoritetingas dvasininkas sugebėtų tikinčiuosius apsaugoti nuo erezijų ir perėjimo į kitas konfesijas. Ganytojiškame laiške matyti, kad vyskupas labiausiai siekė apsaugoti vaikus ir jaunuolius. Siekiant išvengti problemų su žydais, siekta juos atskirti nuo krikščionių, bet nepalikti jų be priežiūros ir neleisti jiems įvesti savo tvarkos. Tačiau tiek žydai naujakrikštai, tiek į katalikų tikėjimą grįžtantys evangelikai buvo ypač laukiami. Taip jis atskleidė, kad katalikų bendruomenė buvo atvira ir siekė integruoti žydus ir kitų konfesijų atstovus. Ganytojiško laiško turinys atskleidžia, kad Žemaičių vyskupas buvo paveiktas Šviečiamojo amžiaus idėjų, nors bažnytinė Apšvietos reforma vykdyta tik po jo mirties.

Keletas biografinių detalių tik patvirtina aktyvią J. M. Karpio politinę veiklą. Svarbiausi ryšiai, padėję siekti bažnytinės karjeros, užmegzti LDK kanclerio aplinkoje, vėliau – ir politinių interesų sutapimas. Tuo metu bažnyčia ir politika buvo šalia viena kitos ir tai atskleidžia J. M. Karpio pastoraciniame laiške. Palyginus pateiktą informaciją apie pirmuosius pastoracinius laiškus LDK su J. M. Karpio, matyti, kad jis vienintelis rengdamas laišką rėmėsi valstybės įstatymais. Žinoma, tai negalutinis pastebėjimas, nes reikėtų išsamesnio palyginimo su Vilniaus vyskupų ganytojiškais laiškais. Vis dėlto ganytojiškame laiške, siekiant sudrausminti, gana daug remiamasi valstybės įstatymais. J. M. Karpis supažindino su valstybės įstatymais ne tik pasauliečius, bet ir dvasininkus. Todėl siaurąja prasme tai savotiškas valstybinių ir bažnytinių įstatymų rinkinys. Žemaičių vyskupui buvo svarbu

viešai paskelbti valstybinius įstatymus. Šalia bažnytinių įstatymų pateikti ir valstybiniai rodo, kad Bažnyčios hierarchas turėjo ryškią politinio gyvenimo žymą. Svarbu, kad parinkti valstybiniai įstatymai atliepė bažnytinius, sukurdami įstatymų vienovę. Taigi papapilijiečiai laikėsi ne tik bažnytinės, bet ir valstybinės tvarkos. Akivaizdu, kad Žemaičių vyskupas norėjo matyti savo diecezijoje Bažnyčiai ir valstybei atsidavusius ir jos įstatymams paklūstančius gyventojus. J. M. Karpis taip augino pilietiškumą.

Literatūra ir šaltiniai:

- A[anno] 1723 In particulari capitulo die 20 Aprilis Perill[ustris] R[everendus] D[omi]nus Josaph[at] Karp [...].* (1723). Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, F43-795.
- Appalachian Bishops' Pastoral Letters [interaktyvus].* Prieiga internete: <<https://ccappal.org/publications/pastoral-letters>> [žiūrėta 2018-09-27].
- Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai.* (2005). T. 4. Sud. N. Vėlius. Vilnius.
- Beresnevičius, G., Čaplinskas, T. (2001). Ragana. *Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai.* Vilnius, p. 557–573.
- Bončkutė, R. (2013). Juozapo Mykolo Karpio „Ganytojiško laiško“ teksto anotacijos lietuvių kalba. *Juozapo Mykolo Karpio „Ganytojiškas laiškas Žemaičių vyskupijos dvasininkams“.* Vilnius, p. 155–179.
- Borisevičius, V. (2005). *Ganytojiški laišakai.* Vilnius.
- Brzostowski, K. K. (1720-07-18). *Z drogi.* Biržų muziejus „Sėla“, GEK 2236.
- Brzostowski, K. K. (1720-07-28). *Wilno.* Biržų muziejus „Sėla“, GEK 2236.
- Brzostowski, K. K. (1722-05-10). *Chiny pod Wilnen.* Biržų muziejus „Sėla“, GEK 2236.
- Brzostowski, K. K. (1722-08-09). *Werek.* Biržų muziejus „Sėla“, GEK 2236.
- Brzostowski, K. K. (1722-09-20). *Chiny pod Wilnen.* Biržų muziejus „Sėla“, GEK 2236.
- Burba, D. (2006). *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių veikla Abiejų Tautų Respublikos seimuose 1733–1736 metų politinio-karinio konflikto metu* [interaktyvus]. Prieiga internete: <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr6/6_Istorija_Burba.htm> [žiūrėta 2018-10-24].
- Būdvytienė, A. *Vyskupo Motiejaus Valančiaus (1801–1875) ganytojiškas laiškas* [interaktyvus]. Prieiga internete: <<http://www.muziejusalka.lt/lt/pristatomi-ekspozicijos/offset/5>> [žiūrėta 2018-10-05].
- Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis.* (1989). T. 2: 1609–1926. Ed. P. Jatulis. Romae.
- Collins, F. R. (2002). *I & II Timothy and Titus. A commentary.* London.

- Epistola Pastoralis ad Clerum dioecesis Samogitiensis, ex Mandato Illustrissimi Excellentissimi ac Reverendissimi Domini, D. Josaphati Michaelis Karp, Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopi Samogitiensis Edita et Impressa Anno Domini 1737.* (1737). Vilnae Typis Academicis Societatis Jesu.
- Guthrie, D. (2009). *The Pastoral Epistles. Tyndale New Testament Commentaries*, Vol. 14. Nottingham: Inter-Varsity Press.
- Gierowski, J. (1966). Karp Józef Michał. *Polski Słownik Biograficzny*, T. 12/1. Kraków, s. 94–95.
- Hołodok, S. (1983). Źródła do dziejów liturgii sakramentów w diecezji wileńskiej (XVI–XVIII w.). *Studia Teologiczne*, T. 1, s. 195–219.
- Jovaiša, L. (2006). Konfesijos stabilizacijos metais (1655–1740). *Krikščionybės Lietuvoje istorija*. Sud. V. Ališauskas. Vilnius, p. 271–305.
- Jovaiša, L. (2001). Vyskupas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*. Sud. V. Ališauskas ir kt. Vilnius, p. 763–784.
- Joza: M Karp.* (1704-10-03). Niesw. AGAD, Archiwum Radziwiłł dz. V, syg. 6465/I.
- Jurginis, J., Lukšaitė, I. (1981). *Lietuvos kultūros istorijos bruožai (feodalizmo epocha iki XVIII a.)*. Vilnius.
- Kamuntavičienė, V. (2008). *Katalikų bažnyčios ir valstybės santykiai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII a. antroje pusėje*. Kaunas.
- Krasauskas, R. (1957). Karpis. *Lietuvių enciklopedija*, T. 11. Bostonas, p. 89.
- Kučinskienė, A. *Valančius* [interaktyvus]. Prieiga internete: <<http://www.saltiniai.info/index/details/1092>> [žiūrėta 2018-11-07].
- MELC. (2004). *Enciklika* [interaktyvus]. Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga internete: <<https://www.vle.lt/Straipsnis/enciklika-52769>> [žiūrėta 2018-09-28].
- Sarcevičienė, J. (2010). Lietuvos valstiečių religingumas XVIII a.: tamsioji mėnulio pusė. *LDK dvasingumas. Tarp tradicijos ir dabarties*. Kaunas, p. 133–150.
- Sliesoriūnas, F. (2002). LDK generalinė konfederacija 1734–1736 m. *Lietuvos istorijos metraštis*. Vilnius.
- Teter, M. (2009). *Jews and Heretics in Catholic Poland*. Cambridge.
- Panevėžyje įamžintas vysk. Kazimieras Paltarokas* [interaktyvus]. Prieiga internete: <http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2014/01/04/liet_02.html> [žiūrėta 2018-10-05].
- Pastoral letter* [interaktyvus]. Prieiga internete: <<https://www.episcopalchurch.org/library/glossary/pastoral-letter>> [žiūrėta 2018-09-27].
- Raila, E. *Apšvietos klebonas* [interaktyvus]. Prieiga internete: <<http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/apsvietos-klebonas/1273>> [žiūrėta 2018-11-06].
- Vaitkevičiūtė, V. Juozapo Mykolo Karpio „Ganytojiško laiško“ knygos ženklai. *Juozapo Mykolo Karpio „Ganytojiškas laiškas Žemaičių vyskupijos dvasininkams“*. (2013). Vilnius.
- Valančius, M. (1972). *Raštai*, T. 2. Vilnius.

EPISTOLA PASTORALIS BY SAMOGITIAN BISHOP JUOZAPAS MYKOLAS KARPIS

Rugilė Pangonytė

Summary

In XVIII century instead synods, bishops were writing pastoral letters – *Epistola pastoralis* in Latin. It is official and open letter, addressed to catholic ecclesiastics, seculars, private believers with priests and to all good will people. It's made up from instruction, relief and directive. That kind of letter in Grand Duchy of Lithuania appeared in the II half of XVII century. First two letters wrote bishops of Vilnius. First letter in Samogitia wrote its bishop Juozapas Mykolas Karpis in 1737. His pastoral letter is known to Catholic Church, ethnography researchers and to specialists in Lithuanian philology. This pastoral letter has couple themes which researchers like: old customs and sorcery. So, pastoral letter is the main object of this article.

Though J. M. Karpis came to history as Samogitian bishop, who heartily was doing his ecclesiastical duties, all his life he actively participated in state politics. He was alongside such persons like sovereign of Polish–Lithuanian Commonwealth and Chancellor of Grand Duchy of Lithuania. Therefore, the main point of this research is to settle what kind of Samogitian diocese he wanted to create and how many influences for this process had his political activity.

J. M. Karpis life we can split in two parts. In the first half he actively participated in state politics, in other half – in ecclesiastical work. We don't write about concrete J. M. Karpis works in politics. We touching some of his biographical details to show that with bishop of Vilnius Konstantinas Kazimieras Bžostovskis, who helped him to seek career in the church, J. M. Karpis met in the environment of Chancellor. It's important to emphasize that they collaborated about twenty years. Correspondence shows that they were very close and acted together not just in church matter, but and in political too. Moreover, we trying to show how J. M. Karpis step by step became the bishop of Samogitia. Interesting moment that his earlier political attitude didn't prevent to get the position of bishop.

J. M. Karpis in his ecclesiastical career was very strenuous. From the beginning he started to administrate diocese, together with Vilnius bishop he set the line between two dioceses, published the pastoral letter and visited the episcopate. It's interesting that he firstly wrote the letter and just then started visit diocese. It seems that before his position he knew the situation of Samogitia episcopate, even all his ecclesiastical position was centered in Vilnius diocese.

Epistola pastoralis was dedicated to various ecclesiastics and seculars. It is based on various laws and resolutions of Catholic Church and State. Also, it is full of various quotes of popes, bishops, saints, apostles, resolutions of synods, congregations and so on. Additionally, in the pastoral letter is State orders too. Some bishop's demands or orders based on various political statutes or laws sets: statutes of Poland kingdom rulers Kazimieras, Žygimantas, Vladislovas, two resolutions of Jonas Kazimieras the ruler. The bishop suggested to clergy to declare it in public, that parishioners would know it and hold it. It is obvious coordination of church and political laws idea.

From the *Epistola pastoralis* we see what themes J. M. Karpis saw like a problem. He wrote about relationship with Jews or other confessions, sorcery, monastery, ecclesiastics duties and discipline, old customs and so on. Generally letter reveals the condition of Samogitia diocese in XVIII century. It's interesting that the bishop did not write a section about Catholics. So just from analysis of other confessions we can make an opinion about Catholics in XVIII century of Samogitia. We do not analyze all letter, just couple themes like ecclesiastics, sorcery, Jews and other confessions. These themes reflect the vision for Samogitia diocese of J. M. Karpis. Moreover, the pastoral letter shows that J. M. Karpis was affected by the ideas of Enlightenment. Though pope Benedict XIV started to reform church by these ideas after J. M. Karpis death.

We came to a couple conclusions. First of all J. M. Karpis before becoming a bishop knew what problems were in the diocese of Samogitia. He came to bishop position with a clear program, which declared to the ecclesiastics of Samogitia diocese. With a clear vision, he started to reform the work of episcopate. What raised the biggest concern, he put to *Epistola pastoralis*. Highlighted the most important problems and tried to solve it. Together he tried

to reconstruct an ideal of bishop-shepherd, which reached a crisis in bishops' secularization period. On purpose to solve dioceses inner problems it had to have strong clergy. As a result in the letter the biggest attention was set for them. J. M. Karpis raised high demands to clergy. He emphasized the work with people. Clergy had to educate and teach parishioner about the truth of faith. J. M. Karpis though that the best results they can achieve if they would be the respectable moral examples. Additionally, authoritative clerics could protect believers from heresy and conversion to other confession. From the pastoral letter seems that bishop the most tried to protect children and youth.

In the second conclusion we see that J. M. Karpis was the only bishop who used state laws in his letter comparing with bishops of Vilnius. Of course it is not the ultimate decision because it demands full comparison with earlier letters. But in the narrow point *Epistola pastoralis* is the set of political and church laws. For J. M. Karpis was important that political laws would be declaring in public. Political laws resound church laws together creating the unity of law. So seculars had to keep political and church order. It seems that the bishop of Samogitia had a clear seal of political life. It is evident that J. M. Karpis wanted to see for church and state committed and to its laws conformable people.